

Милена М. Стојановић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

<https://orcid.org/0009-0003-7474-8687>

Милка В. Митровић²

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за англистику

<https://orcid.org/0009-0008-5142-319X>

СТЕРЕОТИПНОСТ ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ *ПРАВИТИ СЕ ЕНГЛЕЗ* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ПРИБЛИЖНИ КВАЗИЕКВИВАЛЕНТИ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом интердисциплинарном истраживању анализирана је стереотипност и многострука значења фразеолошке јединице *правити се ЕнглеЗ* делимично помоћу методологије Ј. Бартмињског. Коришћени су системски и анкетни подаци. Системске податке чинили су контролни фразеолошки и дескриптивни речници српског и енглеског језика. Анкетне податке чинили су одговори добијени путем онлајн-упитника са 114 случајно изабраних хетерогених испитаника, од којих је највише било средњошколаца. Први део упитника биле су слободне асоцијације са стимулусима *ЕнглеЗ*, *енглески језик* и *Енглеска*. Други део захтевао је да испитаници допуне шта по њиховом мишљењу означава фразеолошка јединица која је предмет истраживања. Последњи део упитника захтевао је од испитаника да укратко опишу енглеску културу и кажу шта чини суштину ЕнглеЗа. Циљ је био да се открије какав је став према ЕнглеЗима и у којој мери фразеолошка јединица коју користе садржи стереотипе. Резултат је показао да испитаници углавном имају позитиван став, али срећу се и негативне реакције у виду стереотипа.

Кључне речи: лингвокултурологија, фразеологија, лексика, српски језик, енглески језик, синтагма

1. Уводно разматрање

Концептом Истока и Запада бавила се Р. Драгићевић (2015). Она је приметила да су Срби разапети „између Истока и Запада”, али да се „у већој мери осећају као народ Истока више него као народ Запада. Понекад су иронични према западу и оное што са њега долази” (DRAGIĆEVIĆ 2015: 167).³ Према њеном истражива-

1 stojanovic.milena77@gmail.com

2 mm883@protonmail.com

3 Истраживање Р. Драгићевић (2015), рађено методологијом Ј. Бартмињског, показало је да су испитаници географски и културно ближи Истоку. Запад је за њих, наводи Р. Драгићевић (2015), „с једне стране, примамљив и обећавајући, али, с а друге стране, није омиљен јер је хладан и туђ, окренут ка

њу, резултати указују на „схватање *источној* као блиског, познатог и свог, а *запад-ној* као отуђеног, хладног и далеког” (DRAGIĆEVIĆ 2015: 170). Ипак, испитаници њеног истраживања изјаснили су се да становнике Запада виде као „вредне, одговорне, поуздане, прецизне, богате, али забринуте и уморне” (DRAGIĆEVIĆ 2015: 182). У овом истраживању кренуло се од хипотезе да у свести српске лингвокултурне заједнице постоје стереотипи о томе да су Енглези духовно и физички негативно вредновани и да је фразеолошка јединица *йравийи се Енїлез* са „културним пртљагом”. Такође, фразеолошка јединица која је предмет истраживања није део енглеског језика па је занимљиво истражити које се конструкције у њему користе када се жели казати да је неко *невешїи* и *неодавешїен*.

2. Теоријски оквир

Према Н. Томовићу (2024), „култура може да створи увид не само у језик неке заједнице, већ и у њен начин живота, вредности, историју, друштво, менталитет и културу у најширем смислу” (ТОМОВИЋ 2024: 86). Зато се у лингвокултуролошким истраживањима потенцира чврста веза између ње, језика и мишљења. Њих повезује човек као важан сегмент заједнице. Истраживачи су сагласни да „постоји нешто што повезује све представнике једне лингвокултурне заједнице и да је то нешто тешко ухватљиво, углавном ирационално и да се опире систематском опису” (DRAGIĆEVIĆ 2024: 27). У науци то се назива *їемїераменїи* или *менїиалиїейи*. Тако се у књизи *Миїиови новије срїске исиїорије* наводи да „један народ може да апсорбује друге језичке заједнице, али и да се поцепа” (TIMOTIJEVIĆ 2022: 28).

Проблемом етнокултурних стереотипа бавили су се Г. Штрбац и М. Ајџановић (2023). Према њиховом истраживању, код српске лингвокултурне заједнице постоји негативан став у вези са Енглезима. Они су, на основу когнитивне интерпретације резултата асоцијативног теста, дошли до закључка да су Енглези „уштогљеног и крутог” понашања, „одмерени и уздржани” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 149)⁴ па у српској лингвокултурној заједници „начелно постоји негативан став и према Енглезима, али њега не прати тако повишен степен емоционалности као што је то случај с америчком етничком скупинам” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 158) која је, заједно са Немцима испитана истраживањем ових аутора. Упркос чињеници да испитаници описују и *исїијање чаја*, *хладно време* и сл. у вези са Енглезима,

стицању материјалног и грађењу новог светског поретка” (DRAGIĆEVIĆ 2015: 170). Стиче се утисак да се испитаницима „више исплати живети на Западу него на Истоку, али се према Истоку показује већи афинитет” (DRAGIĆEVIĆ 2015: 170).

4Према ауторима, српска лингвокултурна заједница о овом питању има амбивалентан став, али ипак, доминантно негативан. С једне стране, Енглези су „*хуїиїани* (3), *конїроверзни* (1), *аљкави* (1), *йросїиаци* (1), *йричљиви* (1)”, а са друге стране, за њих се везују „*конзерваїивизам* (2), *конзерваїивностї* (1), *конзервисаностї* (1), *снобови* (2), *сноб* (1), али и *консиїанїностї* (1), *йуриїиансиїво* (1), *шиїу-ро* (1), *їиачно* (1), *сиїори* (1), *сиїоросїи* (1)”. Као такви, они су и „*пријатељи* и *непријатељи*” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 150), „*хладни*, *озбиљни*, *уображени*, али и *одмерени*” (2023: 150). Морално су са негативним карактеристикама, где доминирају фолирање, лицемерство и тврдичлук. Физички, Енглезима се приписују карактеристике које се тичу боје косе и тена па су тако „*йлави* (2), *риђи* (2), *бели* (1), *дело* (1), *дледо* (1), *црвено* (1), *наранцасїи* (1), *йеїави* (1), карактерише их *йеїавосїи* (1), *йеїе* (1), *йлав* (1), *риђе* (1), *риђокоса* (1), *жуїиїа коса* (1), *жуїиїо* (1)” (2023: 150). И интелектуално, Енглези су, према резултатима овог истраживања, са негативним експресијама, а минималан број садрже одговори који их оцртавају позитивно попут *арисїиокрайїа* и *свейїски*.

те се особине, наводе они, не сматрају стереотипима јер „у знатној мери одговарају стварности” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 159). Ипак, у лингвокултуролошкој литератури наводи се да баш оне реакције које су најдоминантније треба видети као стереотип па се отуда на стимулус *Енїлези у Асоцијативном речнику срїскої језика*⁵ добијају асоцијати *чај* (81), *народ* (45), *киша* (29), *хладноћа* (28), *Лондон* (28), *фудбал* (27), *хладни* (25), *ушїїоїљеностї* (22), *хладно* (20).

Стереотипи су у лингвистичким истраживањима важни, јер су интердисциплинарни и, према Ј. Бартмињском (2011), имају две функције: психолошку и друштвену. Као такви, они „не служе спознаји истине интелектуалним путем већ потреби да се олакша и продужи живот, потреби да се ефикасно делује. Због тога су они емоционално набијени” (BARTMINJSKI 2011: 172)⁶. Као менталне слике, стереотипи „не постоје независно од људи” (DRAGIĆEVIĆ 2024: 77) па је друштвена стварност „слика у нашој свести” (2004: 77). То, дакле, значи да људи одређеним стварима приписују одређене вредности и ставове⁷ а те вредности и ставови могу се изучавати и путем фразеолошких јединица. Према А. Поповић (2015), стереотипи су „одраз стварности која нас окружује, а понекад су потпомогнути повијешћу, фикцијом из књижевности, или забавних ТВ садржаја” (POPOVIĆ 2015: 33). Тако, према Ј. Спасић (2024) постоје две врсте стереотипа: *ауїїостїереоїїїї* и *хеїїеро-стїереоїїїї* у оквиру којих постоје етнокултурни стереотипи. За разлику од ау-тостереотипа, којима се исказују представе које имамо о себи, хетеростереотипи указују на то како се доживљавају други људи, а етнокултурни хетеростереотипи дају представе о другим народима (SPASIĆ 2024: 122).

Један од начина да се ваљано испита постоје ли стереотипи и предрасуде у свести неке лингвокултурне заједнице на основу језика јесу и фразеолошке јединице. У науци о језику у употреби је неколико термина попут *фразеолоїизам*, *фразеолошка јединица*, *идиом*, *идиомаїїска фраза*, *устїаљена фраза*, *устїаљени обрїї* (*констїрукција*) који, наводи Д. Мршевић Радовић (1987), указују да је реч о „јединици коју карактерише репродуковање и вишелексемска структура” (MRŠEVIĆ-RADOVIĆ 1987: 12). За разлику од фразеолошке јединице, својствене овим просторима, у англосаксонској литератури усталио се термин *идиом*. У овом истраживању користиће се *фразеолошка јединица*, осим у случајевима када се дескрипција и елаборација позивају на англосаксонске изворе када ће бити речи о *идиому*. Структурно, форму фразеолошке јединице чини вишелексемски спој јединственог значења. Главне функције фразеолошких јединица тиче се денотативног и конотативног значења. Прво проистиче из директног односа језичког знака и денотата и оно представља примарни језички знак за представу предмета. Друго, тј. конотативно значење (асоцијативно) изражава експресивну функцију, тачније има емотивни став који је настао као резултат општег, колективног доживљаја предмета или појава. Позивајући се на П. Гироа, ауторка фразеолошку јединицу сматра „социолошким

⁵У даљем тексту APCJ

⁶Ј. Бартмињски (2011) наводи и друга мишљења у вези са стереотипима попут мишљења А. Шафа према коме стереотип игра важну улогу у социјалној интеграцији, али има и одбрамбену функцију, а затим и У. Квастхофа, Патнама. Према Ј. Бартмињском, постоје три врсте стереотипа: топик, формула и идиом. За ово истраживање важна је формула која је део фразеологије.

⁷Више о вредностима, видети код Д. Ајдачић (2019).

(друштвеним) наслеђем”, јер је културно наслеђе и човекова средина најважнији извор настанка фразеолошке јединице (MRŠEVIĆ-RADOVIĆ 1987: 25).⁸ Према њој, постоје тзв. *комјоненјни* и *глобални* фразеологизми. Прве карактерише чињеница да је један члан синтагме носилац значења, док други чланови имају основна значења. Код *комјоненјних*, именица или глагол могу бити носиоци значења. Отуда *јравити се Енїлез*, према *Речнику срїскоїа језика* Матице српске, означава човека који је „невешт, необавештен”. Имајући у виду чињеницу да се језиком вреднују различити ентитети реалног света, стереотипи тамо где се срећу „засновани су на људском искуству”, док „наслеђеним представама којима се изражава неко виђење, разумевање појава у објективном свету, у први план уступају еталони и сликовите представе, често засноване на претеривању, на претпоставкама које се не могу проверити, квазистереотипи” (MRŠEVIĆ-RADOVIĆ 2014: VII).

Фразеолошка јединица *јравити се Енїлез* етнокултурни је хетеростереотип за који није познато када је настао. Према А. Поповић (2015), Енглези су народ који је својим поступцима, путем масовних медија новијег доба створио слику о себи као о углађаном, суздржаном, одмереном народу интелектуално супериорнијем у односу на друге (POPOVIĆ 2015: 33).

Током двадесетог века дошло је до уплива англицизама у српски језик као и све снажнијих елемената културе англофоних земаља. Међутим, Други светски рат довео је до прекида тог уплива (TOMOVIĆ 2024: 79). Према Н. Томовићу (2024), године 1948. долази до преокрета у спољној политици тадашње Југославије због сукоба са Совјетским савезом и тадашњим председником Стаљином, што се одразило и на културном плану окретањем ка западним културама, па самим тим и енглеској.

Истраживања фразеолошких јединица важна су у лингвистици, нарочито у оквиру дискурса културног идентитета и друштвеног понашања. „Фразеологија се може дефинисати као проучавање конвенционалних фраза, где се под „фразом” подразумева сваки израз који се састоји од више речи” (COWIE 1998). Овакве фразеолошке јединице играју значајну улогу у погледу разумевања једног језика. Према Ж. Станојчићу (2010),

„фразеологизми су устаљене језичке јединице састављене од најмање две речи које имају једно значење. Да би скуп речи, дакле, био фразеолошка јединица – фразеологизам (фразем), мора задовољити три захтева: мора бити устаљен, што значи да се мора употребљавати са истим распоредом делова који чине скуп; мора имати сложену структуру, што значи да мора бити састављен од најмање две речи и мора имати значење једне речи” (STANOJČIĆ 2008: 201).

3. Методолошки оквир

У овом истраживању коришћена је квалитативно-квантитативна метода. Анализу је чинило поређење резултата спроведених путем онлајн-анкете и контролних речника. Контролне речнике чинили су фразеолошки речници Ј. Мате-

⁸Према Д. Мршевић Радовић (1987), фразеологизми настају најчешће путем метафоре, али и метонимије, хиперболе, парадокса, контраста и др. стилских фигура. Процес који их прати зове се семантичка фразеологизација. Синтаксичку прати експанзија ниже структурне јединице са изразитом експресивношћу, и редукција.

шића (1982) и Ђ. Оташевића (2012), *Асоцијативни речник српског језика* и *Образложни асоцијативни речник српског језика*⁹, као и речници Матице српске и Речник САНУ. Поред контролних речника српског језика, за додатну анализу фразеолошке јединице која је предмет истраживања коришћени су и једнојезични и двојезични речници енглеског језика као што су Кембриџов једнојезични енглеско-енглески онлајн-речник, Оксфордов једнојезични енглеско-енглески онлајн-речник, Оксфордов двојезични енглеско-српски речник за студенте са српско-енглеским цитатним индексом (2006), Колинсов једнојезични енглеско-енглески онлајн-речник и Меријем-Вебстеров једнојезични енглеско-енглески онлајн-речник.

Онлајн-анкета рађена је помоћу методологије Ј. Бартмињског. Чиниле су је четири целине. Прву је сачињавао асоцијативни упитник који је путем слободних асоцијација на задате стимулусе *Енглец*, *енглески језик* и *Енглеска* од испитаника тражио прву реч асоцијат у циљу добијања јасније језичке слике света формиране на основу стереотипа. Други део упитника захтевао је да испитаници допуне шта по њиховом мишљењу означава фразеолошка јединица која је предмет истраживања. Приступ је обухватио концептуалну анализу фразеолошке јединице са елементима човековог постојања, као што су особине темперамента и способности. Трећи део упитника је, мерећи скалиране вредности Ликертовом скалом, дао понуђене одговоре које су испитаници рангирани показујући у којој мери су упознати са наведеном фразеолошком јединицом. Последњи део упитника захтевао је од њих да укратко опишу енглеску културу и кажу шта чини суштину Енглеца.

У истраживању је учествовало 114 испитаника међу којима је највише било средњошколаца млађих од 18 година, 61,4%, а најмање пензионера, њих 3,3%. Студената је било 13,2%, а оних старости од 44 до 55 година 16%, док је осталих било 6,1%. Највише испитаника било је из Београда, њих 87, централне Србије 15, јужне Србије 10, западне Србије и Војводине по 2, а из источне Србије није било испитаника. Резултати добијени помоћу дедукције дали су закључке и дескриптивно су описани. Имајући у виду хетерогеност испитаника, занимљивим се учинила и корелација ове независне варијабле са одговорима (зависне варијабле) како би се видело која има највише утицаја на најфреквентнију зависну варијаблу.

4. Резултати

Вредност овог истраживања је у чињеници да је постојање стереотипа, потврђеног истраживањем, друштвено конвенционални образац који језик посматра као колективни феномен. Иако засновано на подлози у којој је перцептивни увид у стварност и евалуативни аспект ставова испитаника пошао од културе растављајући елементе, ово истраживање не анализира у посебној мери когнитивистички приступ језичкој слици стварности. Пресек лингвокултуролошког и когнитивистичког приступа теми дао би суштински важне одговоре и употпунио добијене.

Према резултатима лингвокултуролошког истраживања фразеолошке јединице *правилно се Енглец* дошло се до језичке слике света српске лингвокултурне заједнице у којој се издвајају два поларизована става. Један је са позитивним конотацијама и показује да се језичка слика света није базирала на ставу да све што

⁹У даљем тексту ОАРСЈ

је страно нужно мора бити лоше. Други став заступа мањина у истраживању и он садржи стереотипе којима се описују негативне људске духовне особине.

Резултати системских података, тј. анализе дескриптивних и асоцијативних речника, показују негативне духовне особине, односно садрже амбивалентан однос према Енглежима. Анкетни подаци углавном садрже позитивне реакције, а тамо где се срећу стереотипи, њих чине атрибуту којима се замера Енглежима и Енглеској на мањку емпатије, хладноћи, лошем времену и др. особеностима које су другачије од наших. Фразеолошку јединицу *йравийџи се Енїлез* познају испитаници, али један део њих нема исто мишљење у вези са њеним значењем које дају речници, па уз фразеолошку јединицу која је предмет овог истраживања најбоље конотира придев *хладан*. Ова фразеолошка јединица указује на културолошки утицај и перцепцију испитаника па се односи на особу која се понаша надмено или хладно, игнорише друге људе око себе. Тако се истиче стереотип о Енглежима као резервисаним и дистанцираним особама.

Суштину енглеске културе и Енглеза испитаници различито третирају. Културу углавном високо вреднују, јер је *йоседна, ориџинална, доїаџа, инџересанџна, йрелейа* и сл. мада мањина не мисли тако. Они је виде као *хулиџанску, нейривлачну, украдену, никакву* и сл. док Енглезе перцепирају евалуирајући их углавном са негативним конотацијама.

5. Дискусија

5.1. Анализа системских података

Дескриптивни речници српског језика садрже фразеолошку јединицу *йравийџи се Енїлез*. Према *Речнику срїскоїа језика* Матице српске, ова фразеолошка јединица означава да се неко „прави да је невешт, необавештен”, а у *Речнику срїско-хрвайскоїа књижевноїа језика* Матице српске налази се још и „чинити се невешт, неупућен”. Речник САНУ додаје да фразеолошка јединица *йравийџи се Енїлез* означава и „остајати хладнокрван, не реаговати”. Према овим изворима, лексема *Енїлез* богате је деривације па осим властите именице, речници бележе и заједничку, којом се означава коњ и пушка.

Специјализовани фразеолошки речници садрже иста објашњења. Тако речник Ј. Матешића (1982), поред наведених, додаје и „чинити се незаинтересован / равнодушан”, а Ђ. Оташевићев (2012) наводи „правити се неупућен, необавештен, невешт; правити се незаинтересован, равнодушан, не реаговати, остати хладнокрван”.

Да се закључити да дескриптивни и фразеолошки речници српског језика описују фразеолошку јединицу *йравийџи се Енїлез* тако да њоме означавају негативне духовне особине човека.¹⁰ Придевима којима се, осим негативних, описују и

¹⁰Говорећи о придевима који означавају људске особине, Р. Драгићевић (2001), потврђујући став А. Вјежбицке (VJEŽBICKA 1972: 57–71), наводи да је духовне особине човека исказане придевима теже описати него физичке зато што „можемо описати само ситуације” (DRAGIĆEVIĆ 2001: 172) иако „у основи духовних особина леже емоције које су се због свог сталног понављања у одређеним ситуацијама претвориле у карактерне црте” (DRAGIĆEVIĆ 2001: 173). Поређење са прототипом показује да је нека духовна особина конкретизована у плус или минус детерминацији коју особа испољава у прототипичној ситуацији.

позитивне људске особине бавила се Р. Драгићевић (2001).

Ентонимом *Енїлез*, односно реакцију *Енїлез* садрже асоцијативни речници (АРСЈ и ОАРСЈ). Према АРСЈ, стимулус *Енїлез* (као што је наведено) најфреквентније асоцијате распоредио је овим низом: *чај* (81), *народ* (45), *киша* (29), *хладноћа*, *Лондон* (28), *фудбал* (27), *хладни* (25), *ушїїоїљеност* (22), *хладно* (20), *осїрво* (19), *Французи* (18), *Енїлеска*, *људи*, *сїранци* (12). Када се упореде ови резултати са резултатима Г. Штрбац и М. Ајдановића (2023), где понашање и „безосећајан однос према околини” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 158) посебно провоцирају испитанике, види се да и овде преовладавају негативне особине. Према ОАРСЈ, ентоним *Енїлез* реакција је на стимулус *енїлески језик* (22), *чај* (17), *Французи* (8), *Американци* (5), *Руси* (3), *ледени* (2), *црвени*, *еїїички*, *Немци*, *високи* (1). Реакција *Енїлез* дата је на стимулусе *чај* (12), *цилиндар* (3), *америчка*, *їорг*, *хладан*, *језик*, *ледени* (1). И овде, примећује се да стимулус *чај* јесте доминантан, али за њега Штрбац, Ајдановић (2023) наводе да се не може сматрати стереотипом јер „исти обичај имају још Руси, Турци и други народи” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 159).

5.2. Анализа анкетних података

5.2.1. Према резултатима асоцијативног упитника, стимулус *Енїлез* код српске лингвокултурне заједнице је амбивалентан. Тај став на скали прототипичности нагиње на плус страну, јер су присутне и неутралне реакције попут *човек*, очекиваног географског оквира *В. Бриїанија*, *Енїлеска*, знамените личности попут *краљица*, *краљевска їородица*, до манира за које испитаници верују да су типски попут *чај у їей*. Ипак, мањи део испитаних средњошколаца негативно маркира особине попут *хладан*, *ушїїоїљен*, *ароїанїїан*, *смад* и *бахат* показујући присуство стереотипа. Тиме се показује компатибилност са АРСЈ и делимично код истраживања Г. Штрбац и М. Ајдановића (2023) где су „у 40% случајева испитаници *Енїлезима* приписали непожељне особине којима се њихово понашање одређује као уштогљено и круто те изазива осећај досаде код перципијента” (ŠTRBAC, AJDŽANOVIĆ 2023: 149). Следећи графички приказ садржи 10 најфреквентнијих асоцијата на стимулус *Енїлез*:

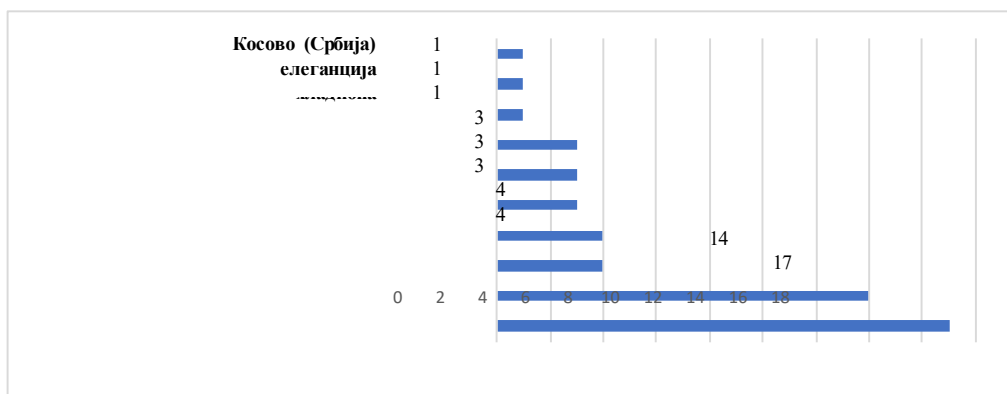

Графички приказ 1. Најфреквентнији асоцијати на стимулус „Енїлез”

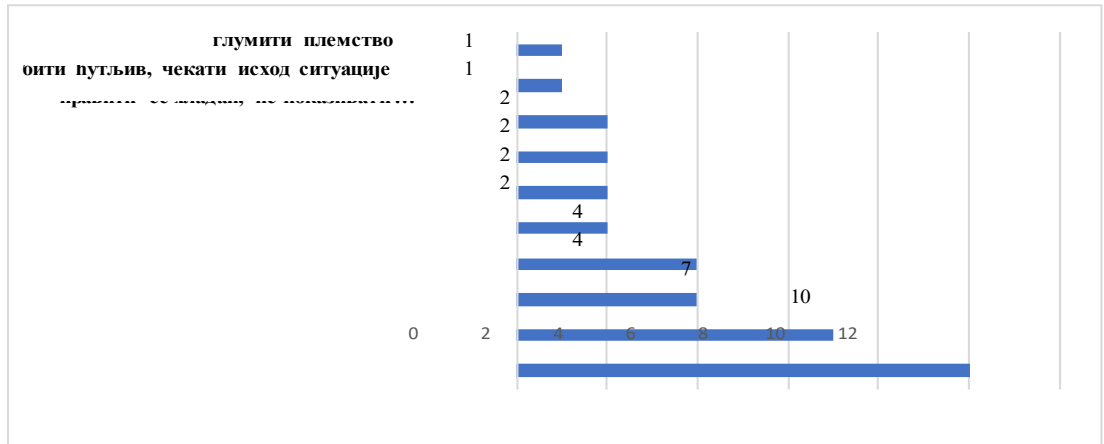
Графички приказ 2. Најфреквентнији асоцијацији на стимулус „енглески језик”

5.2.2. Стимулус *енглески језик* показао је сличне резултате. Код већине испитаника различите доби српске лингвокултурне заједнице нема предрасуда па је отуда реч о језику који је *свејски*, везан за школу, глобализацију, *фенси*, *занимљив*, *мајтерњи*, *најјачи*, *најдигнији* (3). Мањи део испитаника млађе доби има одбојан став према овом стимулусу и на тај начин исказује постојање стереотипа. Отуда *теј језик*, *никад научији*, *намејнуи*, *мучење*, *fuck off* (3). Када се упоређи ОАРСЈ, примећује се да код испитаника нема реакција које се тичу латинице, српског или неког другог језика, док је у ОАРСЈ *енглески језик* реакција на *латиница* (7), *српски језик* (6), *руски језик* (4), *немачки језик* (3), *ћуији*, *енглески језик*, *француски језик* (1). Наредни графички приказ садржи првих 10 најфреквентнијих асоцијата на овај стимулус:

Графички приказ 3. Најфреквентнији асоцијацији на стимулус „Енглеска”

5.2.3. Стимулус *Енглеска* садржао је когнитивна обележја која су у свести српске лингвокултурне заједнице типизирана попут *краљевска*, временских прилика, хране и пића, прецедентних имена *Џејмс Бонд*, *Би Бен*, *Арсенал*, *принцеза Дајана* и сл. али и стереотипе код средњошколаца попут *паразији*, *ћубрад*, *бели свей*, *хулијани навијачи*, *колонијатори*, *колонијална сила*, *скујоћа* (3), *хладноћа* (1) и *Косово (Србија)*. Следећи приказ је са првих 10 асоцијата на стимулус *Енглеска*:

Графички приказ 4. Најфреквенцијнији одговори о значењу фразеолошке јединице „йравийџи се Енїлез”

5.3. Значења фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез*

Од испитаника српске лингвокултурне заједнице тражено је да допишу шта према њиховом схватању означава фразеолошка јединица *йравийџи се Енїлез* како би се боље разумело коју културну конотацију у свести српске лингвокултурне заједнице садржи ова јединица јер се „у језику чувају и фразеологизирају они аспекти који се повезују с културно-националним еталонима, стереотипима, митологемима” (ŠTRBAC 2018: 31). Помоћу концептуалне анализе фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез*, која садржи елементе човековог постојања као што су особине темперамента и способности, дошло се до наивне слике света и човека имајући у виду да „фразеологизми на особен начин откривају представе човека о себи” (ŠTRBAC 2018: 31). Пошто су „фразеологизми као експресивне јединице са утканом вредносном и емоционалном компонентом” (ŠTRBAC 2018: 34), став испитаника био је пресудан, а резултати су показали следеће:

Испитаницима је углавном познато значење фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез*, али код једног дела оно се грана на два поларизована крака: један који негативно маркира особине Енглеца показујући присуство стереотипа па су они *уображени, надмени, дрски, безобразни, хладни, без емпатије и неко ко ђлуми ђлемсџиво*. Ове одговоре углавном имају средњошколци. Са друге стране, старији испитаници наводе да када се неко *йрави Енїлез* он је *достџојансџивен, џретџерано џубазан, биџи џамеџан, џосџода, џравийџи се уважен*. Дихотомија испољена на овај начин настала је као „резултат човековог искуственог знања насталог опажањем сопствене и туђе природе, које се у том погледу подудара с научним, енциклопедијским искуством” (ŠTRBAC 2018: 174). Ипак, када је испитаницима понуђено да помоћу Ликертове скале кажу која реч по њиховом мишљењу најбоље значењски замењује фразеолошку јединицу *йравийџи се Енїлез*, највише одговора међу средњошколцима и неколико старијих испитаника имао је придев *хладан* (33), а затим низ су чинили придеви *невешџи* (24), *незаинџересован* (21), *неодавешџен* (19) и *равнодуџан* (17). То показује у којој је мери антропоцентризам на основу стече-

ног искуства вредносно третиран и да српској лингвокултурној заједници смета дистанца у међуљудским односима. Наредни графички приказ садржи резултате који говоре како српска лингвокултурна заједница разуме значење фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез*:

Фразеолошка јединица *йравийџи се Енїлез* није дословно преводива са српског на енглески језик, јер као таква не постоји у стандардном енглеском језику. У овом истраживању анализа се усмерава на тзв. квазиеквиваленте у енглеском језику чија су значења синонимична у српском језику. Важно је нагласити да у другим језицима постоје сличне фразеолошке јединице са истим или другачијим ентонимима. Тако у словеначком језику постоји *йравийџи се Француз*; у шпанском *йравийџи се Швеђанин*; у пољском *йравийџи се Грк*; док у италијанском и македонском, слично српском, постоји *йравийџи се Енїлез*. Ова фразеолошка јединица има амбивалентно значење у српском језику у погледу тоналитета. Са једне стране, уколико неко избегава да одговори на постављено питање, особа која му је поставила то питање може шаљиво казати да се *йрави Енїлез*. Са друге стране, уколико неко упорно избегава неку обавезу, друга особа којој то смета може се обратити са одређеним оптужујућим или грубим тоном указивањем на то да се *йрави да је Енїлез*.

Анализом контролних речника енглеског језика, дошло се до значајних резултата у виду четири идиома на енглеском језику који имају слично значење са фразеолошком јединицом *йравийџи се Енїлез*.

Идиом *to play it cool*, који у преводу на српски значи *йонашаџи се смирено и конџиролисано, али и незаинџересовано за нешџио шџио се јако жели*, у Кембрицовом једнојезичном енглеско-енглеском онлајн-речнику наводи се следећи пример:

Пример 1. *Play it cool – don't let them know how much you need the money.*¹¹ (Буди смирен – немој да им дозволиш да сазнају колико ти је потребан новац.¹²);

Исти идиом у Меријем-Вебстеровом енглеско-енглеском онлајн-речнику садржи нешто краће објашњење: *play it cool – to act calm* (понашати се смирено);

Пример 2. *She didn't want to seem too eager, so she decided to play it cool.*¹³ (Није желела да делује да је превише жељна, па је одлучила да се понаша смирено.);

У Колинсовом енглеско-енглеском онлајн-речнику идиом *play it cool* означен је као фразеолошка јединица (енг. *phrase*) са нешто дужим објашњењем (*намерно се йонашаџи смирено, без емоџија како груџи људи не би сџекли уџисак да је џиа особа йуна енџуџијазма или љуџиа збоџ нечеџа*) где се налази следећи пример:

Пример 3. *It's ridiculous to play it cool if someone you're mad about is mad about you too.*¹⁴ (Бесмилено је правити се да си смирен / незаинџересован ако је неко за ким си луд такође луд за тобом.);

У Окфордском енглеско-енглеском онлајн-речнику наведено је да идиом *play it cool* означава *сџџуацију у којој је неко смирен и не йоказује шџиџа заџправо осеџа*¹⁵:

11 <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/play-it-cool>

12 Превод на српски језик свих примера и објашњења идиома у овом раду дала је ауторка Милка В. Митровић.

13 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/play%20it%20cool>

14 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/play-it-cool>

15 У папирној верзији истог речника овај идиом није пронађен.

Пример 4. *I decided to play it cool and act like I had actually forgotten all about it.*¹⁶ (Одлучио сам да будем смирен и да се понашам као да сам скроз заборавио у вези са тим).

Следећи идиом који је пронађен у двама речницима повезује се са значењем фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез*. То је идиом *to put on airs* (*йонашаџи се суїериорно или йреїшенциозно*).

Према Меријем-Вебстеровом енглеско-енглеском онлајн-речнику овај идиом означава следеће – *йонашаџи се на начин који йоказује да неко о себи мисли да је бољи у односу на групе људе*:

Пример 5. *Some of her old friends have accused her of putting on airs since she became wealthy.*¹⁷ (Неки њени пријатељи су је оптужили да мисли да је боља од других откад је постала богата);

Слично објашњење може се наћи у Колинсовом енглеско-енглеском онлајн-речнику са напоменом да се овај идиом најчешће користи у америчком енглеском језику.

Пример 6. *As their fortune increased, they began to put on airs.*¹⁸ (Како су се богатели, почели су да мисле да су бољи од других).

Оно што се може приметити је да контролни речници не бележе следећа два идиома за које се може рећи да представљају адекватан превод фразеолошке јединице *йравийџи се Енїлез* на енглески језик: *to play dumb* и *to pretend innocence*. Овај податак драгоцен је и веома занимљив с обзиром да се ова два идиома не могу наћи у познатим светским речницима (са изузетком другог идиома који је забележен у Кембрицовом једнојезичном енглеско-енглеском онлајн-речнику). Идиом *to play dumb* може се наћи у пар онлајн речника на енглеском језику, као што су: *thefreedictionary.com* и *yourdictionary.com*:

Пример 7. *I don't think I'm supposed to know that Rick is getting fired, so I'm just going to play dumb*¹⁹*the next time I see him.*²⁰ (Не мислим да треба да знам да ће Рик добити отказ, па ћу се само правити луд следећи пут када га видим.)

Пример 8. *Her intent was obvious, but Cynthia decided to play dumb.*²¹ (Њена намера је била очигледна, али Синтија је одлучила да се направи луда.)

Кад што је већ наведено, идиом *to pretend innocence* забележен је једино у Кембрицовом једнојезичном енглеско-енглеском онлајн-речнику у склопу једне реченице без додатног појашњења употребе овог израза где заправо није наведен као идиом већ је пронађен приликом претраге речи *innocence* и не нуди значење попут *йравийџи се луд, наиван* и сл.:

Пример 9. *The texts pretend innocence while hinting at existential terror: so does the music,*

16 https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/cool_1#cool_idmg_2

17 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/put%20on%20airs>

18 <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/put-on-airs>

19 Енглеска реч *dumb* у свом изворном преводу на српски језик значи *глуп*, али у духу српског језика преводи се као *луд*.

20 <https://idioms.thefreedictionary.com/play+dumb>

21 <https://sentence.yourdictionary.com/play-dumb>

*in its ever-obliging fashion.*²² (Текстови се претварају да су невини, док наговештавају егзистенцијални ужас: исто чини и музика, на свој увек послушни начин.)

Занимљив је још један податак, а то је да једино у Меријем-Вебстеровом енглеско-енглеском онлајн-речнику постоји идиом *to act dumb* (*ћравићи се да нешћи не знаш*) који је синониман са идиомом *to play dumb*, па тако имамо следећи пример из овог речника:

Пример 10. *If anybody asks you where I am, act dumb.*²³ (Ако те неко пита где сам, прави се луд.)

5.4. Шта је суштина енглеске културе и Енглеза?

Испитаницима млађе и старије доби *кулћура* је важнија од људи који је стварају и конзумирају. До овог закључка дошло се захваљујући резултатима упитника. Разлоге томе треба тражити у чињеници да поштујући сопствену, људи поштују и остале културе, без обзира што се стереотипи о ентонимима брзо шире и укоренјују па их је тешко мењати упркос глобализацији. Наиме, анализом одговора на питање *Шћа је ћо Вашем мишћенју сушћина енћлеске кулћуре?* добили су се двојаки одговори, али међу њима више је оних који садрже позитивне конотације. Тако је енглеска култура *ћоседна, орићинална, доћаћа, инћиересанћина, ћрелеја, ћоћивна, најзначајнија, одлична, занимљива, чува ћтрадицију, асоцира на формалносћи и ћрисћојносћи, има широк сћекћар обичаја, узвишена, расћросћрањена, ћлобална, савремена, разноврсна* (19), *краљевска, ћрефињена, арисћокрайћска, везана за дворове и ћлемћи не и за обичан свей, вићешка, ћрандиозна, моћна за своје ћоћреде* (16), са дубоким коренима у уметности. Са друге стране, са негативним ставом је један део средњошколаца којима стереотипи формирају слику света, па суштину енглеске културе чини и то да је они виде као *хулићанску, нећривлачну, украдену, никакву, чудну, ужасну, досадну, колонизацијску, Нишћа ми се не дојада*. (13). Мањи део испитаника особине Енглеза приписује култури па наводи да је култура *хладна, ушћоћљена, моноћона, ћревише сћроћа* (7), а један део наводи карактеристике попут *исћијање чаја* (5), *хумор, Оксфорд, фудбал* (2). Примери *намећљива* (1) и *ни близу наше* (1) такође су маркирани и показују присуство стереотипа који су у свести мањег дела испитаника.

Са друге стране, суштина Енглеза виђена је у карактеризацији њихових физичких и духовних особина према којима српска лингвокултурна заједница има поларизован став који се од прототипичних креће у распону од плус до минус. Наиме, старији испитаници их виде да су *ћуни себе, ућлавном лоши, дебели, ћлући, не ћеру зуде, дрчни, ћешки, чудни, саркастћични, умишћени, мрзовољни, а млаћи кажу да су фолитанћи, лоши људи, снодови, лећи, недуховићи, лукави, смарачи, досадни, одвратћи, манићулаћивни, без емћаћије* (20), *хладни, дисћанцирани, нису дружељубиви, резервисани* (14), *освајачи, колонизаћори, људи који хоће да доминирају, бахатћи* (5), *ушћоћљени, најорни* (5), *конзерватћивни* (2). Један део испитаника старости од 18 до 39 година наводи да су *орћанизовани, ћачни, љубазни, ћошћују свој мир, зна се ред, необично занимљиви, ћознаћи широм свейа, учћиви, вредни, фини,*

²² <https://dictionary.cambridge.org/example/english/innocence>

²³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/act%20dumb>

културни, цивилизовани (14) наводећи разлоге да их *Не воле груји збој освајања и крађе* (2). Очекивани одговор да имају *јосебан смисао за хумор* (4) неутралан је, као и став да су *људи као људи, као и сваки народ, разнолики* (9), док је одговор *Не знам*. (9) занимљив лингвокултуролошки, јер упућује на незаинтересованост.

6. Закључак

У овом интердисциплинарном истраживању пошло се од хипотезе да постоје стереотипи и предрасуде у вези са Енглезима те да фразеолошка јединица *јравии се Енїлез* садржи негативну маркираност у свести српске лингвокултурне заједнице.

Резултати су показали два пола прототипичних особина међу којима доминира позитиван став. Он је нарочито изражен код млађе испитане популације. Негативна маркираност, коју чине стереотипи, тиче се духовних особина Енглеза којима испитаници од 44 до 56 година мереју одсуство емпатије, хладноћу и др. појаве нетипичне српској лингвокултурној заједници. Ипак, енглеска култура се код обе групе испитаника високо вреднује, мада и ту се срећу у мањем проценту стереотипи, углавном код испитаника старије доби.

Лингвокултуролошка анализа фразеолошке јединице *јравии се Енїлез* показала је да она крије културолошки слој који превазилази подручје фразеологије и антропоцентричношћу и сликом света помаже когнитивистичко виђење стварности.

Цитирана лиџература

- AJDAČIĆ, Dejan. *O vrednostima u srpskom jeziku*. Beograd: Alma, 2019. [orig.] АЈДАЧИЋ, Дејан. *О вредностима у српском језику*. Београд: Алма, 2019.
- BARTMINJSKI, Ježi. *Jezik – slika – svet*. Etnolingvističke studije. Beograd: Slovo slavia, 2011. [orig.] БАРТМИЊСКИ, Жежи. *Језик – слика – свет*. Етнолингвистичке студије. Београд: Слово славиа, 2011.
- DRAGIĆEVIĆ 2001: DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Pridevi koji označavaju ljudske osobine, tvorbeni i semantička analiza*, Beograd: institut za srpski jezik, 2001. [orig.] ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Придеви који означавају људске особине, творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик, 2001.
- DRAGIĆEVIĆ 2024: DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Leksikološka lingvokulturologija*. Novi Sad: Matica srpska, 2024. [orig.] ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексиколошка лингвокултурологија*. Нови Сад: Матица српска, 2024.
- DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *O vrednostima u srpskom jeziku*. Zbornik etnolingvističkih radova. Beograd: Alma, 2015. [orig.] ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *О вредностима у српском језику*. Зборник етнолингвистичких радова. Београд: Алма. 2015.
- MRŠEVIĆ-RADOVIĆ 2014: MRŠEVIĆ-RADOVIĆ, Dragana. *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Biblioteka Književnost i jezik, knj. 26, 2014. [orig.] МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Библиотека Књижевност и језик, књ. 26, 2014.
- MRŠEVIĆ-RADOVIĆ 1987: MRŠEVIĆ-RADOVIĆ, Dragana. *Frazeološko glagolsko-imeničke sintagme*. Beograd, doktorska disertacija, 1987. [orig.] МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеолошко глаголско-именичке синтагме*, Београд, докторска дисертација, 1987.

- POPOVIĆ 2015: POPOVIĆ, Ana. *Etnički stereotipi u bugarskoj frazeologiji*. Zagreb, diplomski rad, 2015.
- SPASIĆ 2024: SPASIĆ, Jelena. *Jezičko-stilska sredstva za iskazivanje etnokulturnih heterostereotipa u srpskim elektronskim medijima*. Priština, 54 (1) / 2024. [orig.] СПАСИЋ 2024: СПАСИЋ, Јелена. *Језичко-стилска средства за исказивање етнокултурних хетеростереотипа у српским електронским медијима*. Приштина, 54 (1) / 2024. doi:10.5937/zrffp54-40467
- STANOJČIĆ 2008: STANOJČIĆ, Živojin. *Gramatika srpskog književnog jezika*. Beograd, 2008. [orig.] СТАНОЈЧИЋ, Живојин. *Граматика српског књижевног језика*. Београд, 2008.
- TIMOTIJEVIĆ 2022: TIMOTIJEVIĆ, Miloš. *Mitovi novije srpske istorije*. Beograd: Catena Mundi, 2022. [orig.] ТИМОТИЈЕВИЋ, Милош. *Митови новије српске историје*. Београд: Catena Mundi, 2022.
- TOMOVIĆ 2024: TOMOVIĆ, Nenad. *Jezici u kontaktu: engleski i srpski*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2024.
- ŠTRBAC, Gordana, Milan AJDŽANOVIĆ. *Etnokulturni stereotipi u slovenskim, germanskim, romanskim i orijentalnim jezicima, sličnosti i razlike u percepciji Drugoga*. Sarajevo: Biblioteka Bosnistika, 2023. [orig.] ШТРБАЦ, Гордана, Милан АЈЏАНОВИЋ. *Етнокултурни стереотипи у словенским, германским, романским и оријенталним језицима, сличности и разлике у перцепцији Другога*, Сарајево: Библиотека Боснистика, 2023.
- ŠTRBAC 2018: ŠTRBAC, Gordana. *Frazeologija u čoveku i čovek u frazeologiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018. [orig.] ШТРБАЦ, Гордана. *Фразеологија у човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2018.
- COWIE A P (ed.), *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* (Oxford, 1998; online edn, Oxford Academic, 31 Oct. 2023), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198294252.001.0001>, accessed 21 July 2025.

Речници

Српски једнојезични речници:

- DRAGIĆEVIĆ I DR. 2011: DRAGIĆEVIĆ, Rajna, PIPER, Predrag, STEFANOVIĆ, Marija. *Obratni asocijativni rečnik srpskoga jezika (II deo; od reakcije ka stimulusu)*. Beograd: Beogradska knjiga, Službeni glasnik, 2011. [orig.] ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна, ПИПЕР, Предраг, СТЕФАНОВИЋ, Марија. *Обратни асоцијативни речник српскога језика (II део; од реакције ка стимулусу)*. Београд: Београдска књига, Службени гласник, 2011.
- MATEŠIĆ 1982: MATEŠIĆ, Jovan. *Frazeološki rječnik hratskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- OTAŠEVIĆ 2012: OTAŠEVIĆ, Đorđe. *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej, 2012. [orig.] ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- PIPER I DR. 2005: PIPER, Predrag, DRAGIĆEVIĆ, Rajna, STEFANOVIĆ, Marija. *Asocijativni rečnik srpskoga jezika (od stimulusa ka reakciji)*. Beograd: Beogradska knjiga, Službeni glasnik SCG, Filološki fakultet u Beogradu, 2005. [orig.] ПИПЕР, Предраг,

ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна, СТЕФАНОВИЋ, Марија. *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005.

RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnoga jezika*. Matica srpska i Matica hrvatska (I–III), Matica srpska (IV–VI), Novi Sad – Zagreb, 1967–1976. [orig.] РСМ: *Речник српскохрватскога књижевнога језика*. Матица српска и Матица хрватска (I–III), Матица српска (IV–VI), Нови Сад – Загреб, 1967–1976.

RMS: *Rečnik srpskoga jezika*. Matica srpska, Novi Sad, 2011. [orig.] РСЈ: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011.

SANU: *Rečnik srpskohrvatskoga književnoga i narodnog jezika*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, knj. V, 1968. [orig.] САНУ: *Речник српскохрватскога књижевнога и народног језика*. Београд: Институт за српскохрватски језик, књ. V, 1968.

Енглеско-српски (двојезични) речник:

OESSD 2006: Oxford English-Serbian student's dictionary: englesko-srpski rečnik sa srpsko-engleskim indeksom. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Енглески (једнојезични) онлајн речници:

CD: Cambridge dictionary: <https://dictionary.cambridge.org>

CED: Collins English Dictionary: <https://www.collinsdictionary.com/diction>.

DMW: Dictionary by Merriam Webster: <https://www.merriam-webster.com>

OD: Oxford Dictionaries: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/>

Milena M. Stojanović

Milka V. Mitrović

STEREOTYPICAL IDIOM OF PRAVITI SE ENGLEZ [TO PLAY IT COOL] IN SERBIAN LANGUAGE AND APPROXIMATE QUASI-EQUIVALENTS IN ENGLISH LANGUAGE

Summary

In this linguocultural research, the idiom “to play it cool” was analysed partially using the methodology of J. Bartminjski. Systematic and survey data were utilised. The systematic data consisted of control phraseological and descriptive dictionaries of the Serbian and English languages. The survey data were obtained through an online questionnaire with 114 randomly selected participants, most of whom were grammar school students. This questionnaire included free association stimuli: “Englishman,” “English language,” and “England.” The second part required participants to elaborate on what they believed the idiom in the research signified. The final section of the questionnaire asked participants to briefly describe English culture and state what constitutes the essence of an Englishman. The aim was to uncover the participants’ attitudes toward the English and to what extent the idiom they use contains stereotypes and prejudices. The results indicated that participants generally had a positive attitude, but negative reactions involving stereotypes and prejudices were also encountered.

Keywords: linguoculturology, phraseology, lexicon, Serbian language, English language, phrase